

Νεοφιλελευθερισμός χωρίς όρια

του Σπύρου Λαπατσιώρα

Το Barikat αναδημοσιεύει ένα κείμενο του Σπύρου Λαπατσιώρα το οποίο δημοσιεύτηκε στην ΑΥΓΗ τον Οκτώβρη του 2009, σχετικά με το βιβλίο της Έλενας Παναρίτη "Prosperity Unbound". Η Παναρίτη, γνωστή και ένθερμη οπαδός του νεοφιλελευθερισμού και σύμβουλος του Φουτζιμόρι, πρωτεργάτη της επίθεσης του κεφαλαίου στο Περού, σήμερα βρίσκεται στο πλευρό του Υπουργού Οικονομικών της Ελλάδας. Για λόγους που δυσκολευόμαστε να αντιληφθούμε...

Η κ. Παναρίτη είναι υποψήφια βουλευτής στη δεύτερη θέση του ψηφοδελτίου Επικρατείας του ΠΑΣΟΚ (ενώ συζητήθηκε και η τοποθέτησή της στην πρώτη θέση). Το βιβλίο της φέρει τον τίτλο Ευημερία δίχως όρια (Prosperity Unbound ο αγγλικός τίτλος – για να μη δημιουργούνται κακοί συνειρμοί με τον ύποπτο για κεϋνσιανισμό και κρατική παρέμβαση όρο welfare) και τον υπότιτλο Δημιουργώντας αγορές ακινήτων με εμπιστοσύνη.

Ο υπότιτλος προδιαθέτει τον υποψήφιο αναγνώστη για ένα τσελεμεντέ συνταγών οργάνωσης μιας αποτελεσματικής αγοράς δικαιωμάτων ακίνητης περιουσίας. Ωστόσο, και δεν πρόκειται απλά για ένα τσελεμεντέ και ο υπότιτλος στοχεύει σε ένα συγκεκριμένο κοινό, στόχευση η οποία θα γίνει σαφής στη συνέχεια αυτού του κειμένου.

Οικοδομώντας θεσμούς για τις αγορές

Η Παγκόσμια Τράπεζα, εργοδότης της συγγραφέως για ένα διάστημα είχε εκδώσει το 2002 μία αναφορά με τίτλο Οικοδομώντας Θεσμούς για τις Αγορές (Building Institutions for Markets). Οι επεξεργασίες αυτής της αναφοράς διαπιστώνουν ότι η εμπορευματοποίηση τομέων, η δημιουργία αγορών δεν επαρκεί για τη λειτουργία του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος και επιχειρηματολογούν ότι απαιτείται να υπάρξουν και οι κατάλληλες θεσμικές «μεταρρυθμίσεις», η κατάλληλη αλλαγή της κοινωνίας και των κινήτρων των ανθρώπων, ώστε η κοινωνική οργάνωση να είναι συμβατή με τις αγορές.

Δεν πρόκειται για καινούργια ιδέα, ότι η συγκρότηση των αγορών βασίζεται στην ισχυρή και συνεχή παρέμβαση του κράτους, ώστε αυτές να συνεχίσουν να υπάρχουν και ότι η λειτουργία τους συνεπάγεται τη βαθμιαία υποταγή άλλων θεσμών και κοινωνικών λειτουργιών στις ανάγκες λειτουργίας των αγορών. Ωστόσο, για τους ιππότες των «μεταρρυθμίσεων» πρόκειται για μία ιδέα που αρχίζει να συστηματοποιείται στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και επιπρόσθετα εκφέρεται σε επίπεδο διαμορφωτών πολιτικής, που έχουν την ισχύ προγραμμάτων χρηματοδότησης και κατάλληλης οργάνωσης πιέσεων σε περιβάλλον ιδεολογικής ηγεμονίας της κυριαρχίας των αγορών.

Ο χρόνος έκδοσης της αναφοράς από την Παγκόσμια Τράπεζα δεν είναι τυχαίος. Είναι μετά τις διαδοχικές κρίσεις, που εκκινούν από το 1994-95 στο Μεξικό περνάνε το 1997 στην Ασία, το 1998 στη Ρωσία και καταλήγουν στη κατάρρευση της Αργεντινής το 2001, που συγκλόνισαν δηλαδή σημαντικές χώρες εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου

πειραματισμού: Λατινική Αμερική, Ρωσία και πρώην ανατολικό μπλοκ, «τίγρεις» της Ασίας.

Τη χρονική εκείνη στιγμή, η «πρώτη γενιά μεταρρυθμίσεων», που περιλάμβανε μακροοικονομική σταθεροποίηση, ιδιωτικοποιήσεις, αλλαγές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, έτσι ώστε να οργανωθεί η διεθνής χρηματοδότηση, άνοιγμα στο διεθνές εμπόριο, ελαστικοποιήσεις της αγοράς εργασίας κλπ. έδειχνε ότι δεν επαρκεί για να εγγυηθεί την οργάνωση πεδίων κερδοφορίας για το κεφάλαιο. Επομένως, όπως κάθε καλό ουτοπικό πρόγραμμα που σέβεται τον εαυτό του, η αναφορά της Παγκόσμιας Τράπεζας φροντίζει να πει ότι δεν φταίει σε τίποτα η «πρώτη γενιά» οικονομικών πολιτικών αλλά η πραγματικότητα που δεν είναι συμβατή με αυτές. Και για να καταστήσουμε συμβατή την πραγματικότητα απαιτείται, μια «δεύτερη γενιά μεταρρυθμίσεων», που εμβαθύνει την πρώτη (αναμένουμε με ενδιαφέρον την αναβάθμιση της «δεύτερης γενιάς», αφού υπέστη σοβαρό πλήγμα με την κρίση του 2008 και αυτό δεν κρύβεται και στο βιβλίο της κ. Παναρίτη, που είχε ολοκληρωθεί πριν το ξέσπασμα της κρίσης). Τα προηγούμενα περιγράφουν και τον θεωρητικό ορίζοντα του βιβλίου της κ. Παναρίτη, αν και η ίδια εργάστηκε μέσω της Παγκόσμιας Τράπεζας για τη διαμόρφωση της «δεύτερης γενιάς» μεταρρυθμίσεων.

Η απολογητική των αποτυχιών της «πρώτης γενιάς μεταρρυθμίσεων» είναι εμφανής σε όλη την έκταση του βιβλίου. Σταχυολογώντας, διαπιστώνουμε την υπεράσπιση του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος: η «πρώτη γενιά» ήταν επιτυχής (σ. 73). Ωστόσο οι επιτυχίες δεν παγιώθηκαν γιατί δεν εφαρμόστηκε πλήρως ο δεκάλογος της Συναίνεσης της Ουάσιγκτον (σ. 240), αλλά κυρίως επειδή δεν οργανώθηκαν οι κατάλληλοι θεσμοί (σ. 73-4) και αυτό αφορά, πέραν της Λατινικής Αμερικής, την κρίση της Ρωσίας το '98 (σ. 218) ακόμη και την κατάρρευση των «τραπεζικών» πυραμίδων στην Αλβανία (σ. 222). Η αιτία βρίσκεται στο ότι η κοινωνία δεν κατέστη συμβατή με την αγοραία οργάνωση της οικονομίας – η οποία ωστόσο είχε μαζικά προπαγανδιστεί ως λύση για την υπάρχουσα κοινωνία.

Αλλά η σημασία του βιβλίου δεν εξαντλείται με αυτά. Σε αυτό το σημείωμα μάς ενδιαφέρει το βιβλίο της, από την άποψη γνωριμίας με τις προτάσεις οικονομικής πολιτικής που εκφέρει μία υποψήφια με το ΠΑΣΟΚ, «παραλίγο» πρώτη, στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας.

Η εμπιστοσύνη σε ένα επιχειρηματικό mega-σχέδιο

Ο Ντε Σότο, το 2000, υπολόγισε ότι στην άτυπη αγορά ακινήτων ανά τον κόσμο δεσμεύονται τουλάχιστον 9,3 τρις δολάρια. Δεν έχει εδώ μεγάλη σημασία το ακριβές ποσό, αλλά το μέγεθος αυτής της αγοράς. Το ότι είναι άτυπη σημαίνει ότι δεν υπάρχουν τυπικά και σαφή δικαιώματα ιδιοκτησίας και επομένως τα ακίνητα που εμπλέκονται σε αυτή (που αφορούν και τον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα) δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο αγοραπωλησίας σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να είναι αντικείμενο διεθνούς επένδυσης ούτε να δοθούν για αυτά ενυπόθηκα δάνεια. Αν αυτή η άτυπη αγορά μετασχηματιζόταν σε τυπική, δυνητικά θα αποτελούσε βάση για αντίστοιχο τραπεζικό δανεισμό. Πρόκειται προφανώς για ένα mega-σχέδιο, τόσο για τον τραπεζικό τομέα όσο και για τους επενδυτές στην αγορά ακινήτων.

Πώς μπορεί να οργανωθεί αυτός ο τραπεζικός δανεισμός; Πολύ απλά, στο βαθμό που μπορείς να βάλεις υποθήκη το σπίτι σου ή τα περιουσιακά στοιχεία μιας κρατικής επιχείρησης, δηλαδή έχεις τυπικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, παίρνεις δάνειο από μία

τράπεζα η οποία συγκεντρώνει πολλά τέτοια δάνεια και τα τιτλοποιεί, πουλάει τους τίτλους κατόπιν σε όποιον ενδιαφέρεται και το παιχνίδι συνεχίζεται. Θα μου πείτε, αυτή η διαδικασία θυμίζει τον τρόπο που δημιουργήθηκε η κρίση του 2008, η χειρότερη μετά το '29. Βεβαίως, πλην όμως αυτή είναι η πρόταση της Παναρίτη. Σε πληθώρα σελίδων το σχήμα που προβάλλει είναι το παρακάτω:

Το άτυπο μετατρέπεται σε τυπικό δικαίωμα. Επομένως, είναι διασφαλισμένο και εμπορεύσιμο. Κατά συνέπεια, από τη μία πλευρά έχουμε αύξηση κινητικότητας των εργαζομένων και από την άλλη έχουμε αύξηση της χρηματοδότησης από τον ιδιωτικό τομέα στη βάση ενυπόθηκου δανεισμού. Το κράτος επίσης βγαίνει κερδισμένο, διότι έχει έσοδα από τα κέρδη που δημιουργούνται στην αγορά (σ. 103, 112, 52).

Αλλά το βιβλίο δεν σταματάει εδώ. Πλέκει τον ύμνο στα subprime δάνεια που χορηγούσαν αμερικανικές τράπεζες, όπως η Bank of America (σ. 193-5). Πρόκειται για σοβαρούς ιδιώτες εταίρους, που συνδέουν το διττό στόχο της κερδοφορίας και της κοινωνικής προσφοράς, μέσω των προγραμμάτων χρηματοδότησης στέγης φτωχών στρωμάτων! Επομένως, η συγκεκριμένη πρόταση οικονομικής πολιτικής του βιβλίου είναι η μεγέθυνση του μηχανισμού που δημιούργησε τη κρίση. Εδώ, δεν χρειάζεται να πούμε περισσότερα.

Ο αναδασμός της γης πλήττει την περηφάνια

Το βιβλίο εκθέτει το πεδίο εφαρμογής του προγράμματος θεσμικής αλλαγής, ώστε τα άτυπα δικαιώματα να μετασχηματιστούν σε τυπικά. Είναι το Περού τη δεκαετία του Φουτζιμόρι, από το 1990 έως το 2000. Το Περού των «εξαφανισμένων» και των βασανισμών, των δύο αντάρτικων (Φωτεινό Μονοπάτι και Τουπάκ Αμάρου), της καθάρσεως του κογκρέσου το 1992, της νοθείας του 2000 από τον δημοκράτη πρόεδρο, που τελικά ζήτησε πολιτικό άσυλο στην Ιαπωνία για να μην διωχθεί. Το Περού των μεγάλων ανισοτήτων, όπως όλη η Λατινική Αμερική – πλην όμως με υπερδεκαπλασιασμό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα κάτω από ένα δολάριο ημερησίως μεταξύ του 1990, πριν ξεκινήσει η «πρώτη γενιά μεταρρυθμίσεων», και του 2000, όταν δραπέτευσε ο Φουτζιμόρι. Αν εξαιρέσουμε τη γνώριμη απέχθεια των νεοφιλελεύθερων σε κάθε πρόταση αναδιανομής του εισοδήματος από τους πάνω προς τους κάτω –γιατί στρεβλώνει τον ανταγωνισμό και τη θεωρητική συμπάθεια που έχουν στο άσχετο με το αίτημα μίας δίκαιης διανομής του εισοδήματος επιχείρημα, ότι μόνο αν μεγαλώσει η πίτα θα υπάρξει λιγότερη φτώχεια (που η κ. Παναρίτη επαναλαμβάνει μονότονα στη σ. 201)– αυτοί οι δείκτες είναι ίσως ο λόγος που εν έτει 2007, μιλώντας για μια Λατινική Αμερική που βράζει από τις εισοδηματικές ανισότητες, η κ. Παναρίτη αναγνωρίζει ότι υφίσταται κάποιο πρόβλημα (σ. 74) του οποίου η λύση φυσικά θα είναι η δημιουργία τυπικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (σ. 117), εφόσον θα μεγαλώσει κάποτε η συνολική πίττα. Έτσι, το ζήτημα των εισοδηματικών ανισοτήτων στη Λατινική Αμερική το διέρχεται με τρεις μόνο φράσεις: άλλα λόγια να αγαπιόμαστε.

Η κ. Παναρίτη εργάστηκε για την ανατροπή των κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώθηκαν από την Αγροτική Μεταρρύθμιση στο Περού, η οποία, παράλληλα με τον αναδασμό της γης, δημιούργησε σχήματα κοινής ιδιοκτησίας (που φυσικά δεν προσιδιάζουν στις επιθυμίες των επενδυτών, εγχώριων και διεθνών, διότι συνοδεύονται από αναχρονιστικές ιδέες, όπως ότι «την αγροτική γη πρέπει να την κατέχει όποιος την καλλιεργεί» ή ότι η γη αποτελεί κοινωνικό αγαθό και όχι χρηματοπιστωτική επένδυση ή μέσο αποθησαυρισμού, βλ. σ. 143). Το παρακάτω απόσπασμα, μιλάει μόνο του για τις ιδεολογικές θέσεις που διαπερνούν το

βιβλίο (οι υπογραμμίσεις δικές μου):

«Η νέα αγροτική πολιτική [της Αγροτικής Μεταρρύθμισης] προκάλεσε σύγχυση ως προς τα κίνητρα, εξαλείφοντας την υπερηφάνεια της ιδιοκτησίας μεταξύ των νεοϊδρυθέντων συνεταιρισμών, με αποτέλεσμα η παραγωγή να δοκιμάζεται.

Όταν τελείωσε η Αγροτική Μεταρρύθμιση, η οικογένεια Ολατσέα απέκτησε πάλι μέρος της γης που αρχικά της ανήκε. Υπό την κατοχή της περιήλθαν μόλις 180 εκτάρια, τα οποία ήταν αρκετά για την επιστροφή της παραγωγικότητας στα προηγούμενα επίπεδά της. Σήμερα, το κρασί της Τακάμα εξάγεται σε υψηλών απαιτήσεων καταναλωτικές αγορές στις ΗΠΑ, στη Βρετανία και αλλού. Τα ξινά σταφύλια αποτελούν παρελθόν» (σ. 144).

Η οργάνωση μιας μάχιμης θέσης

Δεν πρόκειται για ένα βιβλίο που γράφτηκε για να διεκδικήσει θεωρητικές δάφνες, αλλά για ένα κείμενο το οποίο εκθέτει την οργάνωση μιας μάχιμης θέσης. Μία μάχιμη θέση που καταθέτει τους λόγους της, παραδείγματα μάχης, καθώς και την κατάλληλη οργάνωση: μία μάλλον ασύμμετρη τακτική οργάνωση, που θυμίζει αντάρτικο εναντίον ενός κοινωνικού σχηματισμού με διεθνείς εφεδρείες.

Το διακύβευμα είναι να αποκτήσει κατάλληλο βάθος το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα μέσω της «δεύτερης γενιάς μεταρρυθμίσεων». Βέβαια, η οργάνωση τυπικών δικαιωμάτων στοχεύει σχεδόν αποκλειστικά στην ανάπτυξη μιας εύρωστης αγοράς ακινήτων, έτσι ώστε να δραστηριοποιηθούν οι ιδιώτες επενδυτές (σ. 188). Ωστόσο, δεν πρόκειται για δευτερεύουσα μάχη, εφόσον αποτελεί εργαλείο για την εμπέδωση του υποδείγματος (π.χ. δημιουργεί πολίτες που έχουν ειδικά συμφέροντα, οικοδομεί ένα νέο νομικό πλαίσιο κατάλληλο για την αγορά, έρχεται σε σύγκρουση με θεσμούς και οργανισμούς, με άλλα ειδικά συμφέροντα – όπως αυτών που αντιδρούν στην τυπική οργάνωση της αγοράς, φέρνοντας «ύπουλα» προσκόμματα, όπως το Σύνταγμα της χώρας, βλ. σ. 162).

Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στην αντίληψη περί δημοκρατίας, που οφείλει να φέρει αυτό το αντάρτικο που οργανώνει ο ιππότης «μεταρρυθμιστής» και οι σύμμαχοί του. Λέμε ο ιππότης «μεταρρυθμιστής», επειδή στο βιβλίο το υποκείμενο των αλλαγών είναι η φιγούρα του «μεταρρυθμιστή» που έρχεται απ' έξω και πρέπει να οργανώσει τις κατάλληλες συμμαχίες για να πετύχει τη «μεταρρύθμιση». Σταχυολογώ:

«Η δημοκρατία παίζει κεντρικό ρόλο στο εγχείρημα αλλά μιλάμε για την ιδέα της οικονομικής φωνής και επιλογής και όχι απλά για μία ψήφο στην οικονομική αναμέτρηση» (σ. 201).

Ο «μεταρρυθμιστής» σήμερα έχει πιο δύσκολο έργο σε σχέση με αυτό της «πρώτης γενιάς». Τότε, απαιτούνταν ολιγομελείς ομάδες αποφάσεων, που εφαρμόζαν τις «μεταρρυθμίσεις» από πάνω προς τα κάτω, χωρίς να χρειάζεται να ανακατεύονται πολλοί στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (σ. 74). Τώρα όμως πρόκειται για πιο δύσκολο και μακρόχρονο σχέδιο. Πάλι πρέπει να βρει μια κρίσιμη μάζα πολιτικής υποστήριξης: π.χ. έναν αφοσιωμένο κρατικό ηγέτη που θα πείσει ότι κάνει το καλό για τον «απλό» άνθρωπο (σ. 199).

Θα πρέπει να εξετάσει επίσης ποιοι θα εμπλακούν στο σχέδιο και ποιοι πολίτες, ή ποιες

εταιρείες από τον ιδιωτικό τομέα έχουν συμφέρον – εδώ τοποθετείται και το παράδειγμα της Bank of America στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως, εφόσον η χρηματοδότηση στη βάση ενυπόθηκων δανείων δημιουργεί ένα σημείο μη-αντιστροφής της «μεταρρύθμισης», όπως εκτιμά η συγγραφέας (σ. 173-4). Να επιλέξει το χρόνο ώστε να βρει τη μεγαλύτερη δυνατή υποστήριξη. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει ο κυβερνητικός τομέας να έχει πολιτικές, π.χ. παροχής φτηνής στέγης, που δημιουργούν στρεβλώσεις στην αγορά εμποδίζοντας τον ιδιωτικό τομέα να επενδύσει (σ. 25, 68, 130). Να βρει επίσης την πηγή ισχύος της αντιπολίτευσης και να την αντιμετωπίσει. Να καθορίσει την επανασχεδίαση των συμμαχιών, αν απαιτηθεί, ή και την αναθεώρηση της «μεταρρύθμισης», αν αναφύονται προβλήματα στην υλοποίησή της, και σε κάθε περίπτωση να αποβλέπει στη δημιουργία μιας αγοράς που θα δημιουργήσει την κρίσιμη μάζα μη-επιστροφής, κ.ο.κ.

Φυσικά, αυτή η θέση μάχης έχει και άλλα πολιτικά οφέλη (σ. 186, 210): Στο Περού για παράδειγμα βοήθησε στον περιορισμό της υποστήριξης προς τους αντάρτες και δημιούργησε την επιθυμία για «εναλλακτική διακυβέρνηση» (όπως διαπίστωνε και το CATO, το γνωστό ινστιτούτο που είναι στρατευμένο στην υπεράσπιση των ιδεών της ελευθερίας και της δημοκρατίας μαζί με διάφορες χούντες της Λατινικής Αμερικής). Το βιβλίο της Παναρίτη αποτελεί λοιπόν ένα εγχειρίδιο «κοινωνικής μηχανικής», έτσι ώστε οι αντιστάσεις που εγείρονται καθώς επελαύνουν οι αγορές να κάμπτονται, οργανώνοντας το κοινωνικό τοπίο με κατάλληλο –αγοραίο– τρόπο.

Τι σχέση έχουν όλα αυτά με τη δημοκρατία; Πολύ μακρινή! Όπως και ο νεοφιλελευθερισμός.

Πρακτική πολιτική και κοινωνικές συμμαχίες

Το βιβλίο προλογίζει ο Φράνσις Φουκουγιάμα, γνωστός από την εξαγγελία του «Τέλους της Ιστορίας» μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Καλωσορίζει το βιβλίο επειδή αφενός μεν στηρίζεται στην ιδεολογική δικαιολόγηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας αφετέρου δε, το σημαντικότερο, επειδή προτείνει κατευθυντήριες γραμμές στα πρακτικά/πολιτικά ζητήματα επιβολής των «μεταρρυθμίσεων»: Δείχνει τρόπους για να αντιμετωπιστούν οι αδυναμίες που έχουν «οι έξωθεν οργανισμοί ανάπτυξης και οι δωρητές» να «παρεμβαίνουν στην τοπική πολιτική σκηνή με τρόπους που να φτάνουν στις ρίζες των θεσμικών δυσλειτουργιών», που δημιουργούν προβλήματα στο αγοραίο υπόδειγμα.

Επιπλέον, ο κ. Λεοτιέ, εκ των αντιπροέδρων της Παγκόσμιας Τράπεζας, στον πρόλογό του επισημαίνει τους βασικούς πυλώνες της κοινωνικής συμμαχίας που οραματίζεται το βιβλίο: Τους διαμορφωτές πολιτικής, τους «ανήσυχους πολίτες», που ψάχνουν τρόπους να διασφαλίσουν τις αποταμιεύσεις τους και τις επενδύσεις τους και θέλουν «να κάνουν τη φωνή τους να ακουστεί» και φυσικά τους επενδυτές ακίνητης περιουσίας που ερευνούν νέες αγορές.